

קדושת ציון

דעת תורה בנושאי ארץ הקודש ת"ז • דרישת ציון על טהרת הקודש
מופץ ב-6,000 עותקים בכל ריכוזי היהדות החרדית

דעת תורה

מאת מרן ראש הישיבה הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל

מתוך הספר "שיחות מוסר" תשל"ג על פרשת דברים

דבר העורך

הרב יהודה אפשטיין

קוראים יקרים,

עלון זה יוצא מוקדם מהרגיל בשל ימי החנוכה הבאים עלינו לטובה מתוך מטרה ללבן כמה סוגיות הנוגעות לימים הנפלאים הללו. אולם גם בתוך הזמן הצפוף יחסית שבין עלון זה לקודמו, ראינו לדאבוננו את המשך השפלת קרנם של ישראל, כאשר עם ה' משמש מטרה לחרבו של ישמעאל, חרב אשר בחודש זה הופנתה אף כלפי עשיו. ואכן, כפי שלמדנו חז"ל, כל מאורע שקורה בעולם אינו נעשה אלא בשביל ישראל, וממילא שומה עלינו ללמוד את הלקחים העולים מכלל המאורעות המתרחשים בעולם.

הפיגוע המשולב בפריז חידד לעיני כל את בעיית הטרור הערבי כבעיה כלל-עולמית, אולם אין זה אומר שעלינו להתירח לתופעה כאילו אנחנו "חלק מהעולם המערבי הנלחם בטרור". חלילה! עם ישראל הינו נבדל מהגויים לא רק במעשיו ובמנהגיו, לא רק במצוות החיצוניות אותן אנחנו מקיימים, אלא גם בצורת הסתכלותנו על ההיסטוריה ועל כלל האירועים המתרחשים בעולמו. היחס למאורעות נקבע אצלנו לפי התכלית האלוקית בבריאה, כפי שנתגלתה בתורה הקדושה ובדברי הנביאים. נמחיש זאת באמצעות דוגמא מהעבר הלא מאד רחוק. לפני כעשרים וחמש שנים, נפלה חומת ברלין. היה זה שיאו של תהליך, אשר במסגרתו התפוררו בקצב מסחרר משטרים רבים בגוש הסובייטי של מזרח אירופה. רבים חשו אז את מה שקרוי "משק כנפי ההיסטוריה", ובעולם התפרסם מאמר מלומד מאת פקיד

- המשך בעמוד האחרון

"עד הנהר הגדול נהר פרת" (דברים 6 וז). ופירש: "מפני שנזכר עם ארץ ישראל נקרא גדול, משל הדיוט אומר עבד מלך, מלך", וכתב: "אמא בשבעות מו צו. ובבראשית נז"ל פירש, שבאמת היה קטן מכל הנהרות שהרי נמנה לבסוף, ונקרא הנהר הגדול משום שנזכר עם ארץ ישראל.

הנה נהר פרת אינו מארץ ישראל, אלא כיון שנזכר עם ארץ ישראל, גדלה חשיבותו עד שקראו הכתוב "הנהר הגדול", וא"כ ק"ו הוא שארץ ישראל גורמת חשיבות לכלל הנמצא בה, שזוכה לעליה רוחנית גדולה כשהוא בה. וכמו שאמרנו: "זוהב הארץ ההוא טוב" (נחש"ט 3 יט) - אין תורה כתורת ארץ ישראל" (נח"י פ"ג טו). הרי שאותם לומדי תורה כשלומדים אותה בארץ ישראל תורתן מעולה יותר. וכן אמר הכתוב: "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (ישיה 7 טו).

והכוונה לארץ ישראל כמבואר בגמ' ברכות בארץ ישראל, ויונה הנביא ברח תרשישה כדי שלא תשרה עליו הנבואה ועין יקוט ויש"י ריש יונה, ויגד"ק ואן עולה פסוק טו, הרי שאפילו מי שהיה בארץ ישראל זוכה למעלת נבואה, כשיוצא לחו"ל הוא יורד ממדרגתו ואין הנבואה שורה עליו.

והנה יש להתפלא עלינו, שאנו דרים בארץ ישראל, ואין אנו מרגישים כראוי את העליה וההשפעה הבאה לנו על ידה. ופשר הדבר למדנו מדברי חז"ל (דברים 32 פ"ג טז):

הנהר הגדול נהר פרת" (דברים 6 וז). ופירש: "מפני שנזכר עם ארץ ישראל נקרא גדול, משל הדיוט אומר עבד מלך, מלך", וכתב: "אמא בשבעות מו צו. ובבראשית נז"ל פירש, שבאמת היה קטן מכל הנהרות שהרי נמנה לבסוף, ונקרא הנהר הגדול משום שנזכר עם ארץ ישראל.

הנה נהר פרת אינו מארץ ישראל, אלא כיון שנזכר עם ארץ ישראל, גדלה חשיבותו עד שקראו הכתוב "הנהר הגדול", וא"כ ק"ו הוא שארץ ישראל גורמת חשיבות לכלל הנמצא בה, שזוכה לעליה רוחנית גדולה כשהוא בה. וכמו שאמרנו: "זוהב הארץ ההוא טוב" (נחש"ט 3 יט) - אין תורה כתורת ארץ ישראל" (נח"י פ"ג טו). הרי שאותם לומדי תורה כשלומדים אותה בארץ ישראל תורתן מעולה יותר. וכן אמר הכתוב: "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (ישיה 7 טו).

והכוונה לארץ ישראל כמבואר בגמ' ברכות בארץ ישראל, ויונה הנביא ברח תרשישה כדי שלא תשרה עליו הנבואה ועין יקוט ויש"י ריש יונה, ויגד"ק ואן עולה פסוק טו, הרי שאפילו מי שהיה בארץ ישראל זוכה למעלת נבואה, כשיוצא לחו"ל הוא יורד ממדרגתו ואין הנבואה שורה עליו.

ענייני העלון. כמו-כן, ניתן להצטרף למערך ההפצה. לעת עתה העלון מופץ בירושלים, בני ברק, אשדוד, בית שמש, ביתר, קרית ספר, קרית יערים (טלז' סטון), אלעד, חיפה, צפת ורכסים. מי שיכול לעזור בערים אלו, וכן מי שמעוניין להפיץ בערים נוספות מתבקש ליצור קשר בטלפון הנ"ל או במייל הנ"ל.

לעלות לארץ נחלת ה'. על-כן אנחנו מבקשים לתרום בעין יפה, והחותם על הו"ק - הרי זה משוכח! לתרומות ניתן להשאיר הודעה בטל' 052-7195368 ויחזור אליכם בהקדם האפשרי או במייל yyy7@neto.bezeqint.net. ניתן גם לפנות לטלפון או לכתובת הנ"ל על-מנת לקבל את העלון במייל, וכן על-מנת לשאול בכל

המבינים את חשיבות העניין. בעזר ה' מתוכנן לצאת גם עלון בשפה האנגלית, והאת לאור הבנת החשיבות המיוחדת שישנה בכך עבור יהודים רבים המגיעים לכאן על-מנת ללמוד, ואשר יש לעוררם על חובת הישיבה הקבועה בארץ, וכן עבור אחינו שבגולה, אשר הערבות ההדדית מחייבת אותנו לעוררם על חובתם

את גודל החשיבות שישנה בכך שהקול הצלול והברור הזה יגיע לכל מקום על בסיס קבוע? אנה תרום בעין יפה להמשך הפצתו ולהרחבתו של העלון. עלויות ההדפסה הן גבוהות וההפצה נעשית בהתנדבות על-ידי בחורים ואברכים נמרצים

א.

בזמן שלטון יוון - היו ישראל בארצם

אמרו חז"ל (בראשית רבה ט"ו, ד') - "אלו ד' גליות... בבל, מדי, יוון, אדום". כמו"כ מצינו כמה מקומות, בהם מתייחסים חז"ל לזמן שלטון יוון כאל גלות, וכמו שאמרו (ירושלמי תענית ב, א; אביה רבה ב, נ"ד; וזכר מדע פרשת אחרי) - "גלו למצרים שכינה עמהם.. גלו ליוון שכינה עמהם". [ומשמע כאילו אמר "גלו לארץ יוון", על דרך מה שאמר "גלו לארץ מצרים"].

ולכאורה קשה, הרי בזמן שלטון יוון ישב עם ישראל בארצו, ואם כן לא מובן מדוע נקראת תקופה זו "גלות יוון". ואם נאמר, שעצם העובדה שהיוונים החטיאו את ישראל נקראת גלות, אזי היינו צריכים למצוא בדברי חז"ל גם "גלות אחאב", "גלות ירבעם" וכיוצא בכך, שגם הם החטיאו את עם ישראל כמבואר בדברי הנביאים, וכפי שכתב הרמב"ן בפר' שלח (ט"ו, כ"ג) - "זכבר אירע לנו כן בעונותינו בימי מלכי ישראל הרשעים כגון ירבעם ששכחו רוב העם התורה והמצוות לגמרי". אלא שבאמת השם "גלות" אינו מתאים אלא על יציאה לחו"ל, וכדברי חז"ל (ילקוט שמואל ב' ע"ג) - "תני ר' שמעון בן יוחאי.. אימתי הוא קרוי גולה, בשעה שהוא גולה מארץ לחוצה לארץ" [וכן בזה"ק ויחי (י"ד) - "לא אתקרי גלות אלא למאן דאיהו דר בארעא נוכראה אינון אתקריין גליין"]. ולפי זה יש לומר, כי בזמן שלטון יוון, שאז לא היו בחו"ל, לא היה ראוי, לכאורה, לקרוא לכך "גלות יוון".

ב.

שלטון גויים על ארץ ישראל - מחשיב אותה כחו"ל

את התשובה לתמיחתנו ניתן למצוא בדברי הגמ' (פסוקים ק"ג) - "... כל הדר בחו"ל כאילו עובד עכו"ם, וכן בודד הוא אומר, כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים".

והנה דוד המלך לא ברח לחו"ל, אלא לעיר גת שהיא מערי ארץ ישראל, רק שאותה שעה היתה נתונה תחת שלטון הפלשתים (עין שמואל ב' פקדים כ"א, כ"ו), ועל זה אמרו חז"ל שהיה בגדר "הדר בחו"ל". נמצאנו למדים, כי עיקר קדושת ארץ ישראל חלה דווקא כאשר היא נמצאת תחת שלטון יהודי.

וכך כותב הרמב"ן בפירושו על הפסוק בויקרא כ"ו, מ"א - "והבאתי אתם בארץ איביהם" - "...והוא רמז שהביאם אל הארץ ולא נכבשה לפניהם.. כמו שאמר עזרא בתפלתו (נמתי ט', ל"ו) - "הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתתה לאבתנו לאכל את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה...".

מדבריו למדנו, שעל-אף שהגיעו לארץ ישראל, מכל מקום כל עוד שהאומות שולטות עליה, היא קרויה "ארץ אויביהם", ובבחינה מסויימת היא חשובה כחו"ל.

מקרי בחורבנך", כלומר שהן חרבות מקדושת ערי יהודה.

וכתב ע"ז בשו"ת אגרות משה (א"ח ח"ס סימן ל"ו) - "...שא"כ עתה שבחסידי השי"ת אין מושלים האומות על ערי יהודה ועל ירושלים, והם גם מיושבים, הוא טעם גדול שלא לקרוע".

מעתה נתבאר היטב מדוע שלטון יוון נקרא

"גלות יוון" על-אף שהיה בארץ ישראל, וזאת משום שהיוונים שלטו על ארץ ישראל, וזה החשיב את אר"י מבחינה מסוימת כחו"ל, וממילא נחשב הדבר כאילו "גלו ליוון".

ג.

שלטון ערב רב - אינו מחשיב את אר"י כחו"ל

אמנם עדיין קשה, מדוע שלטון אחאב וירבעם אינו נקרא גלות, שהרי הערב רב יותר קשים מהאומות (וזהו פתח ל"ב), ואם, כפי שנתבאר לעיל, כאשר נמצאים בארץ ישראל תחת שלטון היוונים נחשב מצב זה כגלות, לכאורה היה מקום ללמוד בקל וחומר ששלטון הערב רב נחשב כגלות.

אמנם, לצורך הבנת הענין, שומה עלינו להתבונן בדברים ממקורם בדברי חז"ל.

אמרו חז"ל (פיקונו וזהו מקון י"ב דף ק"א) - "ישראל דהוו עתידין למהוי בגלותא - בין ערב רב", ובתקון כ"א (דף נ"ג) - "ערב רב.. אינון רב עלייהו בגלותא", ובהשמטות שבסופו, תיקון ג' (דף קמ"ד) - "דערב רב דאינון מעורבין בהון בישראל בגלותא", ובתיקוני זוהר חדש (מ"ג דף פ"ה) - "דאינון (הערב רב) רישין עלייהו בגלותא".

והנה לא נאמר בדברי חז"ל שהערב רב הם עצמם הגלות, אלא שבזמן הגלות (דהיינו זמן שגלו לצין הגויים בחו"ל, וכנ"ל) - אז גם הערב רב יקבלו את הכח לשלוט על ישראל.

ויתרה מכך, מפורש בכמה מקומות בזה"ק, ששליטת הערב רב חלה כאשר ישראל נמצאים בגלות בין האומות, כאשר אז, מכח הגלות בין האומות, גם הערב רב שולטים עליהם, וכמו שאמרו בזה"ק נשא (ק"ה) - "ובכל אתר דישראל מפוזרין ביניהו בין מלכוון, ואתהדרו

אינון ערב רב רעיין על ישראל", והיינו כשישראל בגלות בין המלכויות דהיינו האומות, ואז גם הערב רב נעשים רועים עליהם, וכן בזה"ק בראשית (כ"ה) - "בגלותא רביעאה [גלות אדום] אנון [הערב רב] רישין בקיומא סגיי" (ועיין במקו"מ מיקון כ"ב דף ק"ב).

אמנם, עצם השלטון של רשעי ישראל אינו נקרא גלות, שכן על-אף שהערב רב קשים מהאומות, מכל מקום בפנימיות הנשמה, הערב רב יותר טובים מהאומות, ואינם משפיעים טומאה בחוזה כמו הגויים, שהרי הערב רב הם בעצם ישראל, וכמו שאמרו חז"ל (סנהדרין מ"ד) "ישראל אעפ"י שחטא ישראל הוא", וזה נאמר אפילו אם הוא נשתמד ונעשה מומר לכל התורה כולה רח"ל (ש"ע י"ד קי"ט, ב; ש"ע, ב; אביה קי"ז, ד' וצ"ל הר"א ס"ט). [ועיין "באר יצחק" (להגרי"א ספר יע"ב) על "אדרת אליהו" להגר"א (פ"ב בראשית ע"ד הרמ"ו, דף י"ג; ובמלך מהסוללות נעמוד 29) - "וערב רב.. הם בסטרא דקדושה, רק שלא נתבררו לגמרי, והם שאור שבעיסה"].

ועל-כן כאשר נמצאים בארץ ישראל, גם אם לעת עתה נמצאים תחת שלטון הערב רב - אין הדבר נחשב לגלות. ומפני כך לא מצינו כל מושג של "גלות ירבעם" וכיו"ב.

ד.

רוב האומה היו בחו"ל בזמן בית שני ולכן זה נקרא מצב של גלות

אולם עדיין לא מצאנו תרופה בכל זה, שכן על-אף שארץ ישראל הנשלטת ביד האומות נקראת בבחינת חו"ל, עדיין אי אפשר לכנות למצב הזה בשם "גלות", ולא מצאנו בכל המקרא לשון גלות אלא כלפי דבר הגולה ממקומו למקום אחר, כמו "גלתה יהודה מעני" (איכה ב, ג), "ויגל יהודה מעל אדמתו" (מלכים ב' כ"ה, כ"ב), שכן הוראתה השורשית של המילה היא כמו בביטוי "ויגל את האבן" (בראשית כ"ט, י), שעניינו לגנול דבר ממקומו.

אמנם נאמנים עלינו דברי יוסף בן גוריון בעניין זה, שמובא בדבריו על רעת אנטיכוס - "ויוצא בגלות עם רב וגדול, ויפזר את כל עדת החסידים והחכמים אשר בתוכה, וינוסו היערה וישבו שם, ויאכלו עשבים כבהמות ויתחבאו כחיות ביער" (ויספון ספר רביעי, פקד י"ח) - הרי לנו שהייתה גלות תחת מלכות יוונים.

אולם לאמיתו של דבר, אינו צריכים לכך, שהרי באותו מדרש הובא גם ביחס למדי הביטוי "גלות מדי", ואנשי מדי ופרס הרי לא הגלו מעולם את אומתנו, אלא כוונת הפסוק על דרך הביטוי המופיע בנביא עובדיה (ב, כ) "וגלת ירושלם אשר בספרד", שם הוא מכנה גם את עם ישראל השרויים מחוץ למקומם בשם גולים, ולא רק בעת פעולת ההגליה, אלא כל עוד שלא שבו אל אדמתם נקראת "גלות", כי אין לאומתנו מקום קבע אלא בארצה, ובכל מקום אחר הרי אנו כמי שאינו במקומו.

ולפי"ז יש לבאר גם את הלשון "גלות יוון", שהרי כידוע בימי בית שני לא היו רוב ישראל על אדמתם, כדאיתא בב"מ כ"ח, ורוב האומה היו עדיין בגולה, ואם כן כאשר נתבטלה מלכות מדיים ופרסיים, הרי שהיו שרויים תחת גלות

לכבוד העלון החשוב "קדושת ציון", שלומכון ישגא לעלמין מן קדם עתיק יומין. נתתם שמחה בליבי בראותי את העלון השלישי במספר יוצא לאור, ובתלת הוי חזקה, ויהי רצון שתפרצו ימה וקדמה צפונה ונגבה, ותמשיכו בהפצת דעת תורה נקיה מהשקפות זרות בנושאים החשובים העומדים על הפרק - ישוב ארץ ישראל, קיבוץ גלויות והקמת מדינה יהודית כרצונו וכרצון יראיו.

וברשותכם אסביר לשמחה מה זו עושה. זה כמה שנים שאני מצפה מתי יתאספו בני התורה החרדים אל דברו וידונו וילבנו סוגיות אלו העומדות ברום רומו של עולם. ותחת זו היו עיני הולכות וכלות כל היום בראותי שבנושאים אלו עוסקים דווקא פורקי עול ואנשים בעלי השקפות פסולות. והנה, כהדס במדבר דחביב טובא קם גם ניצב עלון זה והפיח בי תקוה גדולה ובטחון שדבר אלקיני יקום לעולם.

ברשותכם רציתי ליעצכם עצה שנראה לי שתיטיב עם מטרותכם, אך לפני כן אשתף אתכם בסיפורי האישי ועי' כך תתבהר עצתי.

מנערותי חונכתי על ברכי השקפת סאטמר בכל הנוגע לעיניני המאורעות הפוקדים את עם ישראל בשבעים השנים האחרונות. לא שלמדתי במוסדותיהם או גדלתי בקהלם. למדתי בישיבות רגילות לכל דבר וענין, אלא צירוף של כמה גורמים תרמו להשקפה זו. ראשית, הכעס והזעם שהיו לי על ראשי המדינה בעבר ובהווה על מה שעוללו לעם הזה באופן כללי, שהרחיקונו ממסורת ישראל סבא וערטלו אותנו מכל ריח קודש, ועל מה שעוללו באופן אישי לעדתי ולמשפחתי. שכן מבני יוצאי תימן הנני, ומה שסבלה עדתנו תקצר היריעה מלספר, את ספרי תורתם כספם וזהבם לקחו בכניסתם למטוס, את מקצת ילדיהם חטפו ומכרו ואת השאר כמעט והעבירו על דת. ואת המבוגרים שמו לחוטבי עצים ולשוואבי מים ובזו לכל היקר והקדוש להם. שנית, האוירה בעולם הישיבות היא פחות או יותר כזו, שבאמת אנו די מתגעגעים לימים הטובים בגלות, שם ישבנו גם למדנו, ואפילו שמות הישיבות תמיד מזכירות לנו מהיכן באנו, פוניבוז, גרודנה, סלבודקה, ועצם הימצאותנו בארץ ישראל היא באמת תאוה היסטורית, שהרי הציונים בנו כאן

מדינה, קראו לכולם לעלות ו..אופס! אנחנו פה. אבל לאמיתו של דבר, דין ירושלים כדין ליטא ודין בני ברק כדין וורשא. כי באמת אין נ"מ היכן תהיה, שהרי התורה ניתנה במדבר. זאת בערך האוירה שספגתי בישיבה, ואע"פ שהדברים קשים לשמוע, אך הם צריכים להאמר.

ובכן, כך חשבתי עד אותו יום שהקרה הי' לקראתי יהודי בר אוריין, שפשוט גילה לי כמה

קוראים כותבים

עובדות היסטוריות שלא ידעתי, אשר גרמו לי לא פחות מזעזוע לכל השקפתי הנ"ל. וכך היה המעשה - היה זה בחולו של מועד סוכות במסיבת ת"ח. והנה אמרתי דבר תורה בשם הגר"א והוא, ששתי מצות אדם מקיים אותן בכל גופו, והן מצות סוכה וישיבת ארץ ישראל, וזה פירוש הפסוק "ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון", דהיינו האדם נמצא בשלמות גופו בסוכו (מלות סוכה) ובמעונתו בציון (ישו 6). נענה אותו ת"ח ואמר שיש המשך לאותו מאמר של הגר"א, והוא - "ומה סוכה, תעשה ולא מן העשוי, אף ישוב א"י, תעשה ולא מן העשוי". ביקשתי ממנו שיבאר לי את הדברים, אך במקום לבאר שאלני שאלה שלכאורה אינה ממין הענין, וכך היתה שאלתו - היודע אתה מי הוא האיש אשר אמר שצריך לעלות לא"י, להפריח השממות ולבנות את הארץ, וששומעי לקחו אכן עלו לא"י תוך

כדי סיכון גדול, הפריחו שממות ובנו שכונות ומושבות בארץ? עניתי לו (בצניעות) שזה נשמע כמו ז'בוטינסקי או אחד מהחבר'ה האלה. הוא צחק ואמר לי - "זה היה הגאון מוילנא". ואז התברר לי לתדהמתי שהגאון עורר מאד לעלות לא"י ולבנות ולנטוע, ותלמידיו ומשפחותיהם אכן עלו במסירות נפש שלא תתואר ובנו שלוש עשרה שכונות בירושלים ואת פתח תקוה, יסוד המעלה, מטולה וכו', וזה פירוש דברי הגאון, שישוב א"י הוא 'תעשה' - אתה צריך לעשות וליזום, 'ולא מן העשוי' - אל תמתין שיעשה מאליו בידי שמים. ומאז חיפשתי ונברתי בספרים חדשים גם ישנים ועולם שלם נגלה לעיני. הוברר לי מעל כל ספק שיש להפריד הפרדה חדה וחוחכת בין מעשה ה' כי נורא הוא, שקיים שבועתו וקבצנו מארבע מאות כנפות הארץ, הכניע שונאינו לפנינו בניסים ונפלאות וחידש שלטון יהודי בארץ ישראל, לבין העובדה שבאופן זמני בלבד שולטים פה לעת עתה ראשי ערב רב. ואל לנו ליתן למציאות עגומה זו לכפור בטובה ח"ו. ומי שאינו עושה הפרדה זו נחשב הוא בעיני כמי שזורק את התינוק עם החיתול וכמשליך הפסולת עם הסולת.

לכן, לעניות דעתי, אם תלמדו את הצבור שלנו מעט עובדות היסטוריות, מי באמת החל לבנות את הארץ ובאיזו צורה, בטוחני שתראו ברכה בעמלכם, שהרי דבר תורה אחד וחמש דקות של היסטוריה ניפצו לי שלושים שנה של שיבוש.

אשמח אם תפרסמו בעלונכם מכתב זה אם יכשר בעיניכם. ומצורף איתו תרומה צנועה להימנות עם עושי מצוה.

בברכת יישר כח, י. עטרי, בני ברק.

הערת המערכת - אכן, דבריו היוצאים מן הלב של הרב עטרי מדברים בעד עצמם, ואף בעל-פה קיבלנו מתלמידי חכמים מובהקים את אותה עצה לכתוב על עובדות היסטוריות שאינן ידועות לציבור. על-כן הוחלט כי החל מהעלון הבא, יופיע מדור קבוע בעלון בשם "זכור ימות עולם", ובו יסופר הסיפור האמיתי של הקמת הישוב בארץ-ישראל לפני כמאתיים שנה, וכן עובדות היסטוריות נוספות, העשויות להאיר את עיני הקוראים.

המשך מעמוד קודם

ולמדנו מכאן, שדבר זה הוא שהיה בעוכרינו במלכות יוונים, אשר מחמת שהיו ישראל מעורבים בין האומות ולא הושלם קיבוץ גלותם לארץ הקודש, קיבלו מתרבותם, והיו מלמדים בניהם חכמה יוונית. גם בא"י היו הנכרים ממלאים את הארץ ומשפיעים מקלקולי יוונים (שמרכו ממלגטס היה בקירוב מקום, בסוריה).

תפילתנו לנאמן בבריתו, לערות רוח טהרה מהרה, להשיב האובדים ולקבץ הנדחים הגולים מארצם והיושבים במקומם, להיות כולם בבריתו יחדיו, ויוליכנו מהרה קוממיות בכל ארצנו. אמן.

ב, ד, ולכאורה משתמע שמדברים כלפי ישראל שבארצם, הרי שעיקר הדבר מתייחס למלכות יוון, וכ"ה בפסיקתא (פסיקתא ל"ג), והלשון "גלות" שנקטו הוא משום רוב האומה שהיתה בגולה.

ה.

מהותה של גלות יוון - ההתערבות בגויים וההשפעה מתרבותם הנפסדת

אולם כל זה אינו מבאר אלא את הלשון "גלות יוון", אלא שעדיין נותר מקום לשאול מפני מה זהו הכינוי לאותה תקופה, ומדוע עניין ה"גלות" הינו כה מהותי בהגדרת תקופת צרות היוונים.

יוונים. ואם אמנם הותרה שיבתם לארץ בהסכמת האומות מאז הצהרת כורש "מי בכם מכל עמו.. ויעל לירושלים" (שול 6, ג), וא"כ א"א להחשיב כגולים את הנשארים בארץ נכר מרצונם, אפשר כי יד צרי יהודה ובנימין הערביים העמונים והפלשתים הייתה בדבר, להרחיק ישראל שבגולה מעל אדמתם, גם כי לא היה כיבוש ישראל שלם בכל הארץ עד ימות מלכות בני חשמונאי, שלא ניתנה בידם האפשרות לקיום דבר ה' "וירשתם אותה וישבתם בה" בכל מרחביה. ואף שאמרו "וחושך - זה גלות יוון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן" (3)

חנוכה נר ב' אני יושב מול הנרות ומהרהר בדבריו הידועים של ר' אלחנן, ולפיהם ההבדל בין חנוכה, בו יצאו למלחמה, לבין פורים, בו גזרו צום ותפילה, הינו שגזירה רוחנית נסיון היא, ומוטל עלינו לעמוד בו ולהלחם, בעוד שגזירה גשמית מאת ה' היא, ואין לנו אלא לזעוק לאבינו שבשמים שיחוס וירחם עלינו. אני חושב שבעצם, התירוץ פשוט בהרבה, שגזירת המן היתה לעוד שנה, ואין טעם לפתוח עכשיו במלחמה ודיה לצרה בשעתה, אמנם ודאי שיש להתפלל מיד, ובאמת באת הגזירה - אף אחר שבטלה - יצאו להלחם ויהרגו בשונאים כרצונם, בעוד שבחנוכה הגזירה היתה מיידית, ואז אין אפשרות להסתפק בתפילות וחייבים לצאת ולהלחם. אם אני אשאל את ישראל, בודאי הוא יאמר שגזירת המן היתה בחו"ל, וע"כ אין לנו אלא לבקש רחמים, וגזירת חנוכה היתה בארץ ישראל, ובה אנחנו עומדים כבני ברית וצריכים גם אנחנו לפעול עם ה'. אולי ראוי לי ללכת להציע את הדברים לפני המשגיח, לשמוע ממנו כת"ח מבין בעל מחשבה ישרה מה דעתו בכל הנושאים הללו. מסתמא הוא כעת בחדרו. קצת לא נעים לגשת אליו אחרי שבחצי שנה האחרונה לא נכנסתי לוועדים, אבל לא הביישן למד. אני מקוה שהוא לא יזכור.

שלום יהודה.

שלום. רציתי לשאול את המשגיח בקשר לר' אלחנן ...

אתה חושב טוב, והאמת שכל התשובות נכונות. כלומר, מצד סיבת החשמונאים לצאת למלחמה ודאי שצדקו דברך שלא היתה להם ברירה, אולם דבריו של ר' אלחנן מכוונים לענין עמוק יותר - מפני מה סיבב ה' שבחנוכה לא תהיה ברירה ויצאו להלחם מיד, ובפורים יהיה זמן רב לתפילה ותחנונים, ועל זה ענה שרוחניות תובע ה' מאיתנו, בעוד שבגשמיות רצונו שנישא עינינו אליו. אולם האפשרות השלישית שהעלית היא ענין עדין, אשר בזמננו, אחר שקמה מדינת ישראל, צריך זהירות מיוחדת שלא להתבלבל בו. אומר לך את מה שקבלתי ממו"ר זיע"א - קיים, לפחות ברובד מסוים, דמיון גדול מאד בין זמננו לגלות יוון. כידוע, היונים שגזרו גזירות על ישראל לא באו מעצמם, אלא מתוכנו יצאו המתיוונים והם הלכו לשליטים היונים לבקש מהם לגזור גזירות עד שלא יזכר שם ישראל עוד. גם בזמננו, השולטים כאן הם מתיוונים, הרוצים לתת לאומה הישראלית צביון מערבי וחילוני ככל האומות, ואילו היו כופים אותנו בכח, ודאי שהיה מוטל עלינו חיוב לצאת נגדם למלחמה ככהנים הקדושים, והיינו מנצחים בה. אלא שלעת עתה הם אינם כופים ואין מקום להלחם. אולם עדיין, צריכים אנחנו להלחם בדעות, בתרבות, ולהתרחק מהם ככל שנוכל. אמנם, המון העם שנגררים אחר השליטים - היחס אליהם הוא כאל טועים, וצריך להרבות תפילה שישובו, ועיקר כוונתי בברכת השיבנו אבינו

לתורתך היא עליהם. אמנם, חילוק יש בין תקופתנו לגלות יוון, שגלות יוון היתה המשך לגלות פרס ולגלות בבל, ובאה אחריה גלות אדום, בעוד שבמצב שלנו אנחנו עומדים אחר גלות אדום לפני הגאולה השלמה. על כן יותר מוטל עלינו להקים כאן ממלכת כהנים וגוי קדוש, להעמיד תחליף לממשלת הזדון,

אז נדברו הרב אריה סגל (פרק ג')

לפעול למען צורת חיים יהודית של דבקות בה', אהבתו ויראתו אצל היחיד כמו לכלל האומה, להגדיל תורה ולהאדירה.

איזה שם המשגיח נותן לתקופה שלנו, לקיבוץ גלויות שכבר התחיל?

אני אענה לך במליצה - נהגו ישראל מדורי דורות שלא להעניק שם לתינוק שנולד עד הברית. אנחנו לא נותנים לישראל שם כל זמן שהוא עדיין ערל, וכשהאומה השוכנת בארץ ה' תמול את ערלת לבבה, נוכל לתת למצב שם. אולם עליך לדעת, שבבית שני היתה אפשרות שעלית זרובבל ועזרא תהיה אתחלתא דגאולה, אבל בעוונות לא זכינו לזה. לדעת ריש לקיש, עיקר החטא היה שלא עלו כל בני בבל, וחטא זה יש גם בזמנינו, עם חטאים אחרים. אפשר שאם כל בני חו"ל היראים היו עולים, המצב היה שונה לחלוטין, אבל אין מי שיארגן עליה מסודרת. גדולי ישראל עסוקים בבעיות העומדות על הפרק ולמנוע ירידה ברוחניות ואינם פנויים לחשוב על עליה לארץ, ואחרים - אין להם כח ויכולת. על כל פנים, אנחנו יודעים מה שלפנינו - יש כאן קיבוץ גלויות שכמוהו לא היה מחורבן הבית, ולא נדע מחשבות ה'. אולי ה' יחכה עד אשר נרבה ונחלנו את הארץ כשיהיה רוב של יראים, אולי יעמוד מלך קשה כהמן ויחזרו כל ישראל בתשובה, או שאט אט יחזרו גם ללא מלך קשה, אפשר גם שנזכה לאחישנה. העיקר הוא שכעת אנחנו בארצו ונחלתו, בהארת פניו ית', ומחויב מאיתנו לחיות לפניו כעמו, כבניו האהובים הרצויים לו. זה ברור לכל גדולי ישראל שבדורנו, ששוב לא נגלה, מלבד חצי

העיר שיצא בגולה במלחמת גוג ומגוג (וכ"י). אמנם מי יידע מתי תבוא הגאולה השלמה, ואנחנו חזק ונתחזק בעד עמינו ובעד תורת אלקינו, וה' הטוב בעיניו יעשה.

אם אנחנו נשלוט כאן, מה נעשה בנושא הצבא? האם המשגיח מסכים למה שאומרים שאם כולם יישבו וילמדו יהיה שלום ולא יהיה צורך בצבא? ולמען האמת, זה לא רק צבא - צריך אנשי מקצוע בכל התחומים, וכן פועלים, וכולם צריכים לבוא מתוך שומרי התורה, ועל זה אין תשובה שיהיה שלום.

לגבי הצבא, ודאי שהדברים נכונים, והם פסוקים מפורשים - "אם בחקתי תלכו... ונתתי שלום בארץ". אבל צריך לזכור, שאף בזמן כל מלכי ישראל הכשרים כשאלו דוד יהושפט וכו' היו מלחמות, והיה להם צבא. קשה להאמין שהגענו כבר לדרגה יותר גבוהה מהם, כך שמסתבר שנצטרך להלחם, וכשנבוא לשלב הזה, יראו חכמי הדור לגייס בצורה הנכונה את מי שנכון ובגיל הנכון. כל זמן שהצבא בידי פושעי ישראל, שהשלטון בידם, אין לנו יכולת לעמוד תחתם, ובענין טענתם אלינו צריך לענות להם, שבשעה שכל זכותם על הארץ היא מכחינו, שהרי עיקר שם ישראל הוא האומה בעלת הברית עם ה', הרי שעזות מצח היא מצדם לבוא בטענות על אלו שמייצגים את התורה ולקרוא לנו משתמטים.

שמעתי טענה, שכשיבוא הזמן נעשה צבא של שכירי חרב נכריים...

חלילה, הרי נאמר "כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך להצילך ולתת אויבך לפניך", מחנה צבא ה' הוא ענין קדוש שלא שייך שנמסור אותו לנכרים, ואם נמסור אותו לנכרים הרי שלא ישכון בו ה' להצילנו, וידועים דברי החתם סופר (מ" סוכה ל"ג), שבארץ ישראל האומר לא אזרע ואקצור מפני שחפצי ללמוד תורה דומה לאומר לא אניה תפילין מפני שרצוני ללמוד, רק שאם אנחנו לא יוצאים לעבוד מפני שהיא מצוה שאפשר לקיימה ע"י אחרים, הרי שבזמן שלא יהיו אחרים ודאי נצא בשמחה לקיים מצות ה', והוא יעזרנו שמצוותיו לא יפריעו לעסק התורה, ונעבוד מעט ויבוא שפע גדול ותורתנו תשתמר ותתברך כתורת חסידים הראשונים. והחתם סופר שייך הן ביחס לצבא והן ביחס לעבודה, אך ודאי שדוקא אם מקיימים לפניו ית' מצות ישוב א"י וכיו"ב, לא אם יוצאים לעבוד, אלא אם נכנסים לעבוד לפניו ודבקים בו, וגם אז יהיו אלו אשר נשאים לבם להיות כשבט לוי שאין להם חלק ונחלה, ויזכו להיות קרובים אליו יותר משאר עם הקודש. אבל כל אלו הם ענינים שגדולי הדור בעוד עשרים שנה יצטרכו לדון בהם, עם עוד נושאים רבים - איך מעמידים צורה של מדינה יהודית. אבל כעת ודאי שבגיל שלך מוטל עליך לשבת וללמוד.

ומה המשמעות של הזמן הזה בחיים שלי כבחור ישיבה או כאברך בעוד כמה שנים? הרי לא יתכן שדבר משמעותי כל כך אין לו נפק"מ

כתב הרמב"ם בפרק שני מהל' תשובה ה"ו - "אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד, שנאמר דרשו ה' בהמצאו (ישעיה נ"ה, א)".

כך כידוע דרשו חכמים (ר"ה י"ב) - "דרשו ה' בהמצאו וכו' אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליוכ"פ". אולם מקובלנו שאין מקרא יוצא מידי פשוטו (שם ס"ג, ועוד), ובמקרא לא מוזכר דבר זה, והעיקר חסר מן הספר - פשטיה דקרא במאי קאי? מהו לפי הפשט אותו זמן בו ה' נמצא וקרוב, שאז התשובה יפה ביותר ומתקבלת מיד?"

נראה, כי בהמשך דברי הנביא מבואר מהו אותו זמן. "כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם וכו' כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון וכו'" (ישעיה נ"ה, י"ב - ט"ז). אין זו רק הבטחה שאם ידרשו את ה' אז יגאלו, אלא הכתוב מדבר מלכתחילה בתקופה כזו, שה' נמצא וקרוב לגאול אותנו, ואז זה הזמן לדרוש את ה', אז התשובה יפה, שהרי ה' יוצא ממקומו לבוא אלינו לגאול אותנו, וראוי לנו שנשוב אליו, ואז היא מתקבלת, כיון שה' נמצא.

הדבר מבואר גם בפרשה שאחריה, "כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות, אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל רע" (שם נ"א, ט"ב) - אינו אומר "שמרו משפט ואז תהיה קרובה ישועתי לבוא", אלא מדבר לזמן שכבר קרוב, ואומר כי זה הזמן להחזיק בדרך ה', ואשרי האדם שיעשה זאת, קודם שתבוא הישועה השלמה.

המקרא אף מסיים - "נאם ה' מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו" (שם

ט"ב), כלומר, כבר קיבץ את נדחי ישראל לארצם, אבל עוד לא הגיעה הגאולה השלמה, ועוד עתיד להשלים את הגאולה ולקבץ עוד על הנקבצים.

והנה, אף שהתשובה בכל ענין ודאי יפה היא, המקרא הזכיר כאן שני ענינים פרטיים. האחד, שמרו משפט ועשו צדקה, והשני, שומר שבת מחללו. והם הם החטאים שהזכירו

הנביאים [מלבד ג' עבירות החמורות], אשר בגללן יגלו מן הארץ, וממילא אלו הדברים שראוי לתקן בשובנו לארץ.

ובאמת כך ראינו בספר עזרא, שבשעה שנחמיה עסוק בבנין ירושלים ובקידום הגאולה מבחינה ארצית, עוסק הוא גם בתיקון שני החטאים הללו, והוא עושה מריבה עם השרים בענינים אלו. עוד באמצע בנין

חומות ירושלים, הוא מפסיק את המלאכה, ועורך מתחה גדולה על עוולות ציבוריות ופרטיות שראה בעם ישראל, משיביע אותם ומקלל בקללה חמורה את מי שימשיך לעשות כן (נמיה פק ט'). מאוחר יותר הוא גם יוצא למלחמה גדולה על שמירת השבת, ועיקרה סגירת שערי ירושלים שלא ישאו דרכם משא (שם פק ג'). והוא הדבר שכבר הזהיר עליו ירמיהו (פק י"ז), שנשיאת משא בשערי ירושלים תגרום שה' יצית אש בשעריה, ונמצאנו למדים, כי אחד היסודות עליו עומד בנין ירושלים הינו הזהירות מנשיאת משא ביום השבת.

[גם בסדר הגאולה המבואר במגילה י"ח; אשר ערוך לפי סדר תפילת שמונה עשרה, אחר שהארץ נותנת פריה, היא ברכת השנים, וקיבוץ הגלויות, באות ג' ברכות על ההפרדה בין הצדק והרשע, ורק אח"כ בנין ירושלים וכו'. והראשונה שבהן ברכת מלך אוהב צדקה ומשפט, לעשות דין ברשעים ולהשיב המשפט והצדקה כבראשונה].

וכיון שמה שהיה מתאים לתקופת נחמיה מתאים גם לתקופתנו, שהרי כבר ראו עינינו שה' קבץ נדחי ישראל, ועוד אנו מצפים לגאולה השלמה, שישלים ה' את הקיבוץ, יחד עם עוד שאר עניני גאולה החסרים לנו. נמצא, שאע"פ שהתשובה יפה לעולם, מ"מ בזמן זה היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד, שנאמר דרשו ה' בהמצאו. ועל-אף שראוי לנו לתקן כל ענין הנצרך לתיקון, המקרא הנ"ל מזכיר ב' עניינים הנצרכים ביותר להמשך התהליך, האחד - תיקון עוולות ציבוריות ואישיות והתנהגות בדרך צדקה ומשפט, והשני - הזהירות בשמירת השבת, ובפרט באיסור נשיאת משא ברשות הרבים.

■ **אשרי** אנוש יעשה זאת, ובן אדם יחזיק בה!

המשך מעמוד קודם

אותם על גבינו כנטפלים, וגם אם נתיחס אליהם כתינוקות שנשבו - הרי אין מקום שתינוקות נטפלים ישמשו כמנהיגי העם. ואם כרגע הם שולטים על הנהגה, הרי שהאומה הישראלית אין לה הנהגה - "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה". מוכרח המציאות שנעמיד מתוכנו הנהגה, אמנם צריך לזכור שהשולטים כאן כרגע אינם שולטים בכח, אלא הם נבחרו לזה ע"י רוב הנטפלים. לכן הדבר הראשון שמוטל עלינו הינו להעמיד הנהגה גשמית לעצמנו, אשר תתפקד כמעין ממשלה גולה, שתאגד ותנהיג אותנו בכל הענינים הגשמיים הארציים, ובין תפקידי הממשלה יהיה גם להקים ועדה שתהיה אחראית לקרובם של כל המון העם לתורת ה' בצורה של עם ה'. כמו-כן יצטרכו להקים ועדה שתהיה ממונה על העלאת יהודי הגולה הנאמנים להלכה לארץ הקודש. אילו היינו חיים כך, לא היתה להם אפשרות לפצות פה על גיוס בני ישיבות, אלא

בצורת החיים בעבודת ה'!
-צריך להאריך בזה, אבל בקצרה יש חילוק עצום בין עבודה לפניו ית' כשמאיר פניו אלינו לבין שעה שמסתיר פניו. כיון שעוררת אותי לדבר יסודי זה, אדבר בל"נ על הענינים הללו בועדים הקרובים. אשמח אם תתחיל להכנס, בחור חשוב כמון, יהודה, יש לו לחשוב גם על ההשפעה שהוא משפיע על אחרים כשרואים אותו נכנס לועד!
-אשתדל בזה בלי נדר.
לא יכולתי שלא ללכת לספר את מה ששמעתי מהמשיגה לישראל. ודאי הוא ישמח לשמוע שיש לו תנא דמסייע, מובן מאליו שיהיה לו מה להוסיף.
-שמע, יהודה. בא נמשיך עוד קצת הלאה עם מה שהמשיגה הגדיר את החילונים כנטפלים למרות כל הסבלנות שלנו לסבול

[א] ג' רגלים, עליהם נצטוינו בתורה, מתחילים בתחילת הקיץ ונגמרים בסופו, ובחורף אין חגים כלל, ומאידך ב' מועדי חז"ל הם בחורף. ולכאור' ישנו טעם בדבר, שהרי ג' רגלים עומדים כנגד עונות השנה וענינם האלקי תואם לעניינם הטבעי, ולכאורה אף מועדי חז"ל מתאימים לתקופתם בשנה, וכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, וא"כ יש להבין מהו הענין בטבע שכנגדו עומדים מועדי חז"ל, ומדוע מועדי התורה בקיץ ומועדי חז"ל בחורף.

הקיץ הוא הזמן בו העולם יותר מואר ופורח, בעוד שבחורף העולם חשוך יותר ואין האדמה פורחת, הקיץ דומה ליום, והחורף ללילה.

וזה הענין שמועדי התורה בקיץ [א], משום שאז היה גילוי ה' בעולם באופן של גילוי ה' מוחלט, אז האיר אור ה' בעולם וגם פרח ועשה פרי, אמנם ניסי חנוכה ופורים היו לאחר זמן בית ראשון, כאשר כבר פסקה עיקר הנבואה והנהגת הניסים, ובחושך זה הייתה השגחת ה' על ישראל, ולכן ענינם כדווקא בחורף בזמן החושך וההסתר, כענין ואמנתך כלילות.

[ב] ענינו הפרטי של החנוכה הינו כי למרות שנמצאים בעומק החושך וההסתר, ואין הנהגת ה' מתגלה בעולם באופן פשוט, מ"מ בתוך החושך הוא מאיר לנו, ודווקא מתוך זה יוצאת ההארה, וכענין "שרגא בטיהרא מאי אהני", והארה זו היא אשר נותנת לנו כח להמשיך באמונתנו ודרכנו למרות החושך, עד אשר נבאולה העתידה לילה כיום יאיר, כאשר בניסן עתידים להגאל, וקיץ חדש יבוא לעולם ויסתלק החושך, אור חדש על ציון יאיר ויהא העולם מלא באורה.

[וענין הפורים הוא בסוף החורף [ב], והיינו בסוף הגלות, כאשר אור הקיץ עומד להפציע, וצריכים אך לצלוח ולעבור מהחורף לקיץ, מגלות לנאולה, ואף חושך הגלות חזק עליהם, אין הקב"ה עוזבם ומצילם, ואח"כ עולים לארץ ובונים מקדש שיאיר בו האור על כל הארץ בקביעות.]

[ג] דבר זה, שבזמן זה שבחורף צריך הארה בתוך החושך, אנו רואים אף בטבע, שאז הוא גמר בישולם של זיתים וזמן מסיקתם לעשות מהם שמן להאיר.

ובע"ז ח. מבואר, כי מה שיש לעובדי ע"ז ב' חגים של שמונה ימים בתקופת טבת - 'קלנדא' ו'סטרנורא', שמדליקים בהם אורות, שורשו באדה"ר, אשר ראה שהלילות מתקצרים וחשב שהעולם חשך עליו, עד שראה שנתארכו ואמר "מנהגו של עולם הוא", ולשנה אחרת קבע ח' ימים הללו ליו"ט על כך שהעולם מאיר ואינו חשוך, אלא שהוא נתכוון לש"ש ועע"ז קבעום לשם ע"ז [ואח"כ עבר מנהג זה לנוצרים, כידוע], וברור הקשר שבין זה לחנוכה וכידוע, ועכ"פ רואים שמצד טבע העולם הוא זמן

שנצרך להארה, וזה הקשר של חנוכה לזמנו באמצע החורף.

[ד] ידועים דברי המדרש בב"ר (נלאטי פרשת ט) - "וחושך על פני תהום זו מלכות יוון שהחשיכה פניהם שלישראל", והיינו שיוון בפרט מקושרים לענין זה של החושך ושל החורף, שאת חשיכתם צריכים להאיר. ויש להבין מה ענינם של יוון בחושך יותר משאר מלכויות שהצרו לישראל,

מצרים, אשור, בבל, פרס, אדום, ומה מייחד את ענינם בחשיכה.

ענין האור והחושך שבהנהגת ה' בעולם ובהבנת התורה והרגשתה, הוא שכאשר דבר ה' בתורה ובמצוות אכן מתגלה במציאות ותועלת מצוותיו נראית ברורה בעולם, ונגלה לעיניים כיצד המצוות הן הן המביאות ליושר ולצדק, כיצד הן המביאות לטוב האמיתי ולצורה הישרה של חיי האדם, וכנבואת ישעיהו (מ"ט, ט) - "לא מראש בסתר דברתי במקום ארץ חושך לא אמרתי לזרע יעקב תוהו בקשוני אני ה' דובר צדק מגיד מישרים", והיינו שבתחילה היו דברי ה' מאירים והיו נראים בהם הטוב, היושר והצדק בכל ענינם, ולא היו חשכים שטובם ויושרם מוסתרים.

וגילוי אור התורה האלקי בעולם, הוא כאשר הצורה המקורית והטבעית של הבריאה שולטת בכיפה, והיינו שמתייחסים לרגשות ולערכים הקיימים בטבע ומוקירים אותם, ומקיימים אותם אף מצד שהם נמצאים בבריאה ונרגשים בלב כל אחד ואחד, ואף שכאשר המאורות עמומים רבים טועים וסוגדים לעניינים אלו בעצמם, היות ואינם חווים אלא אותם ולא את האדון המחיה אותם ומאחד אותם, וזה ענין הע"ז, אבל מ"מ כ"ז הוא מכלל האור האלקי הקיים בבריאה אם ביושר אם בעיוות, וזה הוא שאמרו שביטול הנבואה וביטול ע"ז תלוי בז"ב, ושניהם נאבדים

בסילוק ההארה מהעולם הזה, בהחשכת העולם. [ה] חושך זה בא ע"י הפילוסופיה והחקירה, והיינו ע"י שאין האדם סומך על ההרגש הפשוט שבנפשו, ואינו סומך על יושר צורת העולם והנפש, אלא רוצה לחקור כל דבר ולהבינו מדעתו המוגבלת ומשכלו הקלוש, ובהרי הוא מסלק מעצמו את האור השופע בבריאה ובנפש ומחשיך את העולם כולו, וזה ענין החושך הבא ע"י מלכות יוון שהחשיכה את העולם כולו.

וההארה שמאירים את החושך של יוון, ענינה לצלוח את החשיכה עד שתבוא האורה הגמורה שבגאולת ניסן, בבחי' מצוות של "הציבי לך ציונים שיתי לך תמרורים שובי אל ערייך אלה" [וכמ"ש בספרי הביאורו רש"י ורמב"ן בדברים י"א, י"ח, ועוד הביאו רמב"ן בויקרא י"ח, כ"ה - עיי"ש מה שהארץ בה טובא], והיינו נצחון שבא מצד ישראל ולא מצד ה', שובי אל ערייך אלה, כי ברא ה' חדשה בארץ נקבה תסובב גבר (ע"י יימיהו ל"א, י"ט - כ"ב), והיינו הארה הבאה מתוך הארציות החשוכה, ואז מסייע ה' שמעשי התחתונים יצליחו [ובזה, כן היה אף בפורים, שהנס היה מצד ישראל ורק בסיוע ה'י"ת]. וזה ענין האור שמתגלה מתוך החושך, שמשום שאין גילוי ה' בארץ מתגלה הוא מתוך ישראל עצמם.

[ו] ועיקר הדבר בתורה, שע"י שהחשיכו את העולם מאור התורה הנמצא בו, מדבר ה' המחובר לבריאה, עד שנעשתה הבריאה מנותקת מה', מעתה צריך לעסוק בתורה בחשיכה, מעתה צריך לגלות את אור התורה מתוך ניתוק זה, וזהו שאמרו בסנהדרין כ"ד - "במחשכים הושיבני כמתי עולם זה תלמודה של בבל", והיינו שבתלמוד זה אין דנים אלא מראיות ממקומות אחרים, ואין פוסקים בעיקר מסברא כמו בירושלמי, שאין בו כל הפלפל שבבבלי, משום ששם ארץ ה' ומנבא לחסידיו וחכמיו, [עי' רש"י ב"ב י"ג. "סברת הלב הבאה לו בנבואה"], בעוד שע"י תלמודה של בבל מתברר האור מתוך החושך. ודבר זה אינו אלא מכח התפשטות סגנון המחשבה של יוון, שהחשיכה את העולם, וענין החנוכה הוא להאיר את התורה מתוך חושך זה, ולהראות שאף מתוך העוה"ז ניתן להגיע לדבר ה' אף בלא ההארה מן השמים.

ואמרו בהיכלות (פכ"ו - אולמ"ד ליינשטיין עמ' 121) - "א"ר ישמעאל כך אמר ר"ע משום ר"א מיום שנתנה תורה עד שנבנה הבית האחרון, תורה נתנה הדרה לא נתנה, ויקרה וגדולתה ותפארתה וזיוה והדרה ועוזה ועיוזה לא ניתנו עד שנבנה הבית האחרון ושרתה בו שכינה", והיינו שבבית ראשון, כאשר הטבע מאיר מתוכו את דבר ה', אין האור שבדבר ה' ניכר לעצמו משום שהוא מעורב בטבע העולם, ואז הוא בבחי' שרגא בטיהרא מאי אהני, ולכן באותו זמן אין מתגלה זיוה והדרה של תורה, ורק כאשר האור שבטבע חשוך, כאשר העולם מנותק מה' ומאירים את

הערות

היה זה תחילה של גאולה גמורה, ופורים היה הכנה ליציאה מגלות לנאולה ומחשכה לאורה, אלא שלבסוף קלקל החטא והמשיכה חשכת גלות בבל אף בבית שני ולאחריו, ושפיר הוא דאמרין שפורים ענינו בסוף החשכה וחנוכה באמצע החושך.

[א] מלבד ענין האביב קציר אסיף, אלא משום ענין הקיץ כשלעצמו.

[ב] ואף שנתבאר שבבית שני עדיין היו בימי החושך, אינו אלא משום שלא עלו כולם כחומה וכדאמר ר"ל ביומא ט: , וכדמשמע בזכריה ובחגי שבית שני היה צריך להיות גדול יותר מבית ראשון, והיינו שבזמן תחילת בית שני

מצוות קריאת ההלל שלא יקרא למפרע

בנוסף על מצוות חכמים להדליק נר חנוכה, מצווה יהודית לימים הללו, אשר על-כן זוכה היא לעיקר תשומת הלב הן בקרב הלמדנים והן בקרב המון העם, קבעו חכמים בימי החנוכה מצווה נוספת עליה ראוי לתת את הדעת, והיא מצוות ההלל, עליה אמרו בגמ' שזה היה עיקר קביעת היום - "עשאוּם ימים טובים בהלל והודאה". אמנם, מכיון שמצווה זו נוהגת גם בשאר ימים טובים, לא זכתה בתודעה ליחס הראוי לה [אמנם הרמב"ם כתב את כל הלכות קריאת ההלל הנוהגים תמיד בתוך ה' חנוכה]. ננסה במאמר זה לעמוד על תוכנו ומשמעותו של דין מהלכות ההלל.

כתב הרמב"ם - "הקורא את ההלל למפרע לא יצא" (הל' מגילה ומנוסח פ"ג ה"ט), וביארו בזה הטעם במגילה י"ז. - "רבה אמר דכתיב ממזרח שמש עד מבואו רב יוסף אמר זה היום עשה ה' רב אויאי אמר יהי שם ה' מברך ורב נחמן בר יצחק ואיתימא רב אחא בר יעקב אמר מהכא מעתה ועד עולם" [והיינו שלמדו מהפוסקים, כי דברי ההלל נאמרו כסדר כמו זריחת השמש ו"מעתה ועד עולם", וכן שאר הפוסקים]. אמנם, בירושלמי ישנה תוספת על טעם זה, וז"ל [גליות פ"ג ה"ד ומגילה פ"ג ה"ב] - "ברם בהלילא בגין דכתיב ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם יי מה את שמע מינה אמר רבי אדא עוד היא אמורה על סדר בצאת ישראל ממצרים לשעבר לא לנו יי לא לנו לדורות הללו אהבתי כי ישמע יי את קולי לימות המשיח אסרו חג בעבתים לימות גוג ומגוג אלי אתה ואורך לעתיד לבוא". להלן נעמוד על עומק דברי הירושלמי.

נחלקו הפוסקים במקרה בו דילג על תיבה אחת בקריאת ההלל האם יצא ידי חובה, בטור סי' תפ"ח כתב בשם מהר"ם שלא יברך "לגמור" את ההלל, שכן אם ידלג תיבה אחת תהיה ברכתו לבטלה, אלא יברך "לקרוא", ומשתמע מדבריו, כי באופן כזה אין חשש. אמנם בשער הציון סי' תפ"ח סק"ג כתב שלא יצא ידי חובה, והוכיח מהקורא למפרע שלא יצא, ודחק בדברי מהר"ם דמיירי שקרא, רק לא דקדק באותיותיה, וע"ז

אם יברך "לקרוא" לא תהיה ברכתו לבטלה, בעוד שאם יברך "לגמור" תהיה ברכתו לבטלה [למעשה בענין נוסח הברכה האריכו האחרונים שם, ויש שכתבו לומר לגמור ויש שכתבו לומר לקרוא ואכמ"ל].

והנה המעיין בסי' תכ"ב בהל' ר"ח, שם כתב השו"ע, כי הקורא למפרע לא יצא, ימצא כי תמה עליו בביה"ל, והרי קורין את ההלל

בדילוג, ותיריך שיתכן שגרע קריאה למפרע מדילוג, מכיון שהקפידו דווקא על הסדר שכתוב - "ממזרח שמש עד מבואו" - עיי"ש. וא"כ ה"ה כאן, שיש לומר כי קיים חומר בקריאה על הסדר יותר מבדילוג תיבה אחת וא"כ מה שהקי' בשער הציון מהקורא למפרע קצת צ"ע וביותר שבתוספתא הלשון הינה - "טעה והשמיט בה פסוק" [מגילה פ"ג ה"ב], "מצאן שקראו חציה" [שם ה"ג], ולכאורה מבואר להדיא שרק פסוק או עניין שלם מעכב, אבל תיבה אחת אינה מעכבת, וכשיטת מהר"ם.

מחלוקת נוספת מצאנו בפוסקים בעניין הקורא למפרע ביחס לשאלה האם סדר

הפרשיות מעכב, דלכאורה מסתימת הפוסקים נראה שגם סדר הפרשיות מעכב, וכפי שמצינו במגילה, שם פשוט שלא יצא ידי חובתו, ובמ"ב [סי' מ"ג ס"ק כ"ו] הביא שזוהי מחלוקת אחרונים, אבל לא כתב מי המתיר, רק בשעה"צ הביא שהגר"א בהל' ק"ש והפרי חדש בהל' הלל והעולת תמיד בהל' מגילה כולם נקטו שבהלל סדר הפרשיות מעכב [בניגוד לק"ש, שם אינן אמורות על הסדר שבתורה, ועל-כן אינו מעכב].

ומבואר בירושלמי שהזכרנו לעיל, כי המזמור 'לא לנו' מדבר על "הדורות הללו", ואם כן יוצא, שההילול על עניין החנוכה לכאורה אמור להימצא במזמור זה. המזמור מדבר על אפסות העבודה זרה, וכנגדה מובא "ישראל בטח בה", שעם ישראל שונה מכל האומות ואינו בוטח בדברים שאין בהם ממש, אלא רק בה' לבדו. ונמצאנו למדים לפי זה שזהו עניינו של נס חנוכה, שנעשה ע"י הבטחון בה' ולא פנו אל רהבים ושטי כזב, אלא בטחו בה' וע"י הבטחון בה' נצחו במלחמה.

הלל נאמר דווקא על הסדר, והנה בירוש' בברכות ובבבלי במגילה הביאו לעניין סדר התפילה שנתקן גם על הסדר והמברך ברכותיו למפרע לא יצא, והטעם כתוב גם בבבלי וגם בירוש' שהתפילה צריכה להיות על סדר התקופות וא"כ מי שקורא למפרע מהפך זה הסדר וכמו שהובא בירוש' לעיל לגבי הלל, ואפשר להבין קצת עומק דברים אלו שישנם כאלו המבנים כאילו סדר הגאולה הוא בבת אחת - הקמת שופטים, בנין המקדש, ימות המשיח, גוג ומגוג, עולם הבא, תחית המתים וכל היעודים שהבטיחונו בתורה ובנביאים. באה הלכה זו, שאין קוראים למפרע, ללמד תועים בינה, שדווקא בהדרגה ודווקא בסדר הזה תהיה הגאולה, שקודם יגיעו ימות המשיח ואח"כ גוג ומגוג, ואח"כ יתקיימו הדברים העתידיים לבוא, וה"ה בסדר התפילה - תחילה יהיה קיבוץ גלויות ואח"כ יחזרו השופטים ורק אז ישמדו הרשעים ותתרומם קרן הצדיקים ותחזור השכינה לירושלים, והמאורעות יתרחשו דווקא לפי הסדר הזה, ולא יהיו דילוגים בזה הסדר. ■

המשך מהעמוד הקודם

כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום (עי' שם"ל עה"פ מי זמא הנשקפה כמו שם"ל), ולעת כזאת אשר אור וחושך משמשים בערבוביה, "כי אשב בחושך ה' אור לי" (מסכת 1, ט), אז מוטל עלינו לחבר יום ולילה בתורת ה', תורת בכל בארץ ישראל, את ההגדרות שבאו מארעא דחשוכא (עי' פסחים ל"ד, יומא ל"ז, במד"א כ"ה), להרגשות המאירים את תוכן הענין מהלב ומהמקרא. שהרי כל דבריהם ז"ל מאירים כגחלי אש, וכמה דשביק להו מעמיא עמיא ואזלא. "והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור, ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון בקיץ ובחורף יהיו, והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה ז"ד, 1 - ט). ■

בזה בדבריו הידועים, ולפיהם החכמה שבהרגש האדם באה מאור הארון שבו לוחות הברית, ושמעתי מהגר"נ רוטמן שליט"א שזה ענין הכתוב "מחוץ לפרוכת העדות יערוך אותו אהרן" (ויקרא כ"ד, ג' - ובעינינו בשמות כ"ז, כ"ב), והיינו שאור החכמה שבמנורה אינו ניכר ומתגלה אלא כאשר הוא מופסק ומובדל מאור הארון, כאשר אין דבר ה' נרגש מעצמו, כאשר חשכת גלות בכל מפסקת בין הארון שהיה בבית ראשון לבין אור חכמת התורה שנתגלה בבית שני ואילך.

[ח] וכאשר זכינו לשוב לארץ ה', ארץ אשר עיני ה' אלקיך בה, ארץ אשר בה הארת פני ה', ואין נבואה אלא בא"י, וכאילת השחר ההולכת ומזרחת קמעה קמעה, מנצנצת ובאה, פרה ורבה, מרטבת והולכת, עד אשר אורח צדיקים

אור התורה מתוך העוה"ז, אז נגלה הודה ואורה של תורה, וזהו שעיקר אור התורה מתגלה דווקא ע"י המחשכים שבתלמוד בבלי. ובזה הענין מקושר חנוכה עם ענין חכמת התורה.

[ז] ודרשו בשהש"ר (3, 6) - "כי טובים דודין מיין, חביבים דברי סופרים יותר מינה של תורה", והיינו שהדברים המתגלים ומתחדשים ע"י חז"ל חביבים יותר מהתורה שבכתב, משום שבהם מתגלה אורה וזיוה של תורה, ובזה, חביבה גאולתם של ישראל בחנוכה מגאולתם בניסן, שבניסן אין גומרים את ההלל ובחנוכה גומרים, משום שגילוי האור בחושך חביב מאור היום.

ורבנו הנצי"ב בקדמת העמק שאלה האריך

שאלה: במאמרו של הרב בנימין הלוי (גיליון מספר 2, ונשמך לך נש"מ דרש"מ זיון גיליון מספר 3), נאמר כי תכלית השכר האמור בתורה הינו ירושת הארץ, והיא הנקראת "ארץ החיים", וכדברי המשנה בספ"ק דקידושין - "... ונוחל את הארץ". אמנם בכל המפרשים שם במשנה מבואר כי "הארץ" אותה נוחלים אינה אלא העולם הבא, והיא "ארץ החיים", וכפי שכתב הרמב"ם בהלכות תשובה. ואם כן, מנין הראיה למה שאתם טוענים, כי ארץ ישראל היא תכלית השכר האמור בתורה, דלכאורה מוכח מהנ"ל לא כך?

תשובה: ראשית, נודה לשואל שליט"א על שעורר על הטעון תיקון, ואכן, לא היה ראוי מצדנו להביא מתני' דקידושין הנ"ל - "ונוחל את הארץ" - כסמך לכך שענין ארץ ישראל הוא עניין השכר שבתורה. ואמנם גם לאחר פירושי המפרשים שפירשו העניין על העוה"ב, הנה לא בכדי נקטה המשנה בלשון זו, ומסתבר מאוד כי לשון המשנה מבוססת על כך שבכל התורה ובדברי הנביאים עניין השכר והעונש הוא ירושת הארץ. ואף כי מצינו בדברי המפרשים מי שפירש דמתני' קאי על אחר תחית המתים ולא על עוה"ב, כגון בפ"י רבנו יהונתן על הרי"ף וב"מרומי שדה" למרח הנצי"ב, ולפי זה מתבאר היטב שאף המשנה מדברת על ירושת הארץ הנגלית לנו, מכל מקום לא היה מן הראוי להביא את דברי המשנה הנזכרת מבלי להזכיר את ביאורה הפשוט אצל רוב המפרשים, ולפיהם היא מדברת על עוה"ב.

אמנם, אין בטענה זו כדי לסתור את עיקר דברינו, ולפיהם עיקר השכר המדובר בתורה שבכתב הוא ארץ ישראל, והמפרשים שביארו במשנה דקאי על עולם הבא לא דיברו אלא על לישנא דמתני', שהוא תושבע"פ, ובה ודאי הוזכר הרבה עניין השכר

של עוה"ב, אשר לא עלה על לב מאן דהו לפקפק בעניינו, חלילה.

ובאמת יש לומר, כי ודאי הוא, שעיקר תכלית שכר התורה הוא העוה"ז, וכן ודאי הוא, שתכלית שכר התורה הוא העוה"ב, אלא שהיינו הך, שהרי האדם נברא ומיד הושם בגן עדן לעבדה ולשמרה, הרי שגן עדן זה היה

כאן בעוה"ז, וגן עדן זה יהיה לעת"ל כאן בארץ ישראל כאשר יבואו הדברים לתכליתם, וכן מפורש בתהילים (ל"ג, ט) - "יריון מדשן ביתך ונחל עדינך תשקם", ונאמר בישעיהו (נ"ג, א) - "וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה'". וז"ל רבינו הגר"א בפירושו לשה"ש (ב, א) - "כי העובדי כוכבים אינם מקבלים רק מן השמים בכללות וישראל לבדן נוטלין גם ביחוד מן הארץ וכוונתו שרק ישראל יוליס לקבל הארת ה' אף מהמים הארזיים בניגוד לגויים] וכו', ובה מתורץ מה שהקשו כל הקדמונים מה שלא נאמר בתורה שכר העולם הבא, כי עיקר העולם הבא הוא להשיב הנשמה למקורה להדבק בשכינה, ובודאי יותר טוב מזה כשהשכינה דבקה למטה כאשר היתה כוונת הבריאה כידוע, ושכר זה כתוב בתורה עד אין מספר "ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם", הרי מפורש בדברי רבינו הגר"א זללה"ה, כי כל הבטחות התורה נולגשו - "כמוז נמורה עד אין מספר" נאמרו על ארץ ישראל והעוה"ב גם יחד, דהיינו הך. וע"ע בכוזרי (מ"א א"ת ק"ט עד סוף הסלק) שהאריך לבאר וללכך יסוד זה, שייעודי התורה אמורים על עוה"ז, שבמצבו הראשוני והתכליתי הוא גן עדן ועוה"ב.

והדברים מתישבים היטב עם לשונו של האבן עזרא, אשר הובאה ברמב"ן (ישלח ל"ג, ט"ו) - "כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל, ומי שיש לו בה חלק, חשוב הוא כחלק העולם הבא". וכן ביאר הרמ"ד זאלי (מנחת מדרשו של הרמב"ם), כי א"י התחתונה היא הגוף של העולם הבא - שנקרא ארץ ישראל העליונה (ראה פירושו ליקרא י"ט, ע"ג ק"ג), וכן כפי נעדר עשרות מקומות).

המשך דבר המערכת

זאת, מתבונן בפנימיותם של ימים אלו ובסגנונו המפעים לוקח אותנו לחוזהו הבריאה ותכלית היקום, תוך בינה במקראות ובמשמעות של תקופתנו. אנו, מדור חדש נפתח בגיליון זה, מדור אשר היה מתבקש זה מכבר, והוא מדור ההלכה "שערי ציון - שערים המצוינים בהלכה". הרב אליהו בן-צבי מעלה שם מספר נקודות מעניינות בהלכות הלל, ובפרט בדין שאין קוראים הלל למפרע, אשר ראוי לתת עליהן את הדעת. הרב רפאל ספיער מתוך עיונו בדברי הנביאים מבוין אותנו בדבר החובה המיוחדת לעשות תשובה דווקא בעת הזו של קיבוץ גלויות. דברי מרן ראש ישיבת מיר הגאון ר' חיים שמואלביץ, המובאים בפתח העלון, מורים לנו על היחס הנכון לישיבת הארץ, ומזהירים מפני השחיקה המחשבתית הנוצרת מפני ההרגל. הרב אריה סגל במדורו שנתחבב על הקהל - "אז נדברו" - ממשיך לגרות את סקרנותם של הקוראים ולהעלות לתודעה נושאים מרתקים בסיפורו "אז נדברו", והפעם אנו מתוודעים לדמות חדשה - המשגיח, איש הדור הישן, בעל הניסיון הנמנה על שלשלת מוסרי התורה. ואחרון חביב, נציג הקוראים, הרב ל. עטרי, משתף את כולנו בחווייתו האישית ומאלף אותנו בינה בסגנונו הקולח, ואף מעניק לנו עצה נפלאה. אנו מקווים שתפיקו את מיטב התועלת מהעלון.

ומשפיל עמים וממלכות, וכל זאת - לקראת אותו סיום מהדהד של גאולת ישראל, אותו יום בו תכרע כל ברך לפני ה' בבואו לערוץ הארץ.

"המבינים" למיניהם מדברים על מאבק בין הנצרות והתרבות המערבית שיצאה ממנה לבין האיסלם על השליטה בעולם. אולם הם אינם מבינים, כי אלו ואלו יפלו ויקרסו, ולא תהיה להם תקומה. עם ישראל, בניו בחיריו של בורא עולם, נועדו לקדש את שמו מעל בימת ההיסטוריה. זכינו בדורות האחרונים לשוב לארץ נחלת אבותינו ולשלוט שוב בארצנו הקדושה. על-אף החטאים הנוראיים של רוב העם ושל השלטון, אלוקי ישראל מביא את העולם לקראת אותו יום נהדר, בו נשגב ה' לבדו. הזמן אוזל, ועם ה' חייב לשוב לאלוקיו, בטרם ינתן זעמו עלינו ונשתה מכוס התרעלה השמורה לגויים שמרדו בו. הכל ערוך לקראת אותה סיומת מופלאה, ומה שמוטל עלינו כעת לפני הכל הינו לפקוח את העיניים ולהבין בתוך איזה תהליך אנחנו נמצאים. אחר שנעשה כן, נדע כיצד להתמודד עם כל הבעיות שישנן.

גיליון זה, אשר הוגדל עקב הביקוש העצום והצמא לדבר ה' שראינו בקרב הציבור, עוסק בחלקו הגדול בימי התנוכה ובבירור מהותם. הרב בנימין הלוי והרב חיים פרידמן בחרו להתמודד, כל אחד על-פי דרכו, עם המושג הקשה לביאור "גלות יוון". לתועלת הקוראים, הוחלט במערכת ועל דעת הכותבים ליצור מאמר אחד המכיל את התוכן של שניהם. הרב יחיאל מאיר, לעומת

בכיר במחלקת המדינה האמריקאית, פרנסיס פוקויאמה שמו, בו הוא טוען, כי הגענו כעת ל"יקץ ההיסטוריה" והמאבקים האידיאולוגיים שהיו מנת חלקו של העולם רבות בשנים הסתיימו בניצחון מוחץ של השקפת העולם הליברל-דמוקרטית של המערב. מעתה ישרור שלום עד אין קץ, ורווחה ושמחה יהיו מנת חלקם של כל בני האנושות.

"יושב בשמים ישחק אד-ני ילעג למו" (תהילים נ, ד). אותה תחזית התנפצה מהר מאד אל קרקע המציאות, וכיום רועד אותו עולם מערבי, בעל אותה השקפת עולם "מנצחת" מפני האיסלם לגווניו השונים. כיום, מדברים הפרשנים על מלחמה עקובה מדם בין המערב לאיסלם העתידה לשטוף את אירופה ואת העולם כולו, כאשר אף אחד אינו זוכר את אותה אופוריה מלפני 25 שנה.

אולם אנחנו, בני אברהם, יצחק ויעקב, יודעים כי גם הפרשנים של היום אינם יודעים על מה הם שחים. גורם אחד אינו נלקח בחשבון אצל אותם "מומחים", לא בעבר ולא כיום, והוא הגורם אשר לאמיתו של דבר הינו היחיד אשר יכריע את גורל ההיסטוריה האנושית. ה', אלוקי ישראל, הוא המניע את כל המהלכים המדהימים אשר מתרחשים, ובני-האדם רואים ושומעים ואינם יודעים ואינם מבינים על מה הכל עומד. תכלית הבריאה, הקמת מלכות התורה של עם ישראל בארצו - זהו הציר עליו סובבים כל האירועים. בורא עולם משדד מערכות, משנע מהלכים, מרים

קדושת ציון • גיליון ד, תנוכה וסבת התשע"ז • עמוד 8